

І. В. Пушкарь,
канд. наук з держ. управління, Запорізькій національний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

У статті запропонована концептуальна модель інституціонально-економічного розвитку регіональної економіки, що включає державне регулювання, підтримку промислових регіонів, інноваційний інституціонально-методичний інструментарій формування конкурентного, соціального середовища. Це здійснимо за допомогою розгортання поліфункціональних макроекономічних програм щодо стимулювання інноваційної діяльності регіонів; досягнення "концентрованості" державної інноваційно-інвестиційної політики у результаті реалізації пріоритетних програм, методів, засобів і заходів; формування інноваційних кластерів.

There is the offered conceptual model of institutional-economic development of regional economy in the article, which includes the state adjusting, support of industrial regions, innovative institutional-methodical tool of forming of competition, social environment. We will carry out it by development of the much functional macroeconomic programs in relation to stimulation of innovative activity of regions; achievement of "concentrated" of state innovative-investment policy as a result of realization of the foreground programs, methods, facilities and measures; forming of innovative clusters.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційної політики, регіональна економіка, моделювання, промислові регіони, інституціональні механізми, потенціал, розвиток.

Key words: innovative-investment policy, regional economy, design, industrial regions, institutional mechanisms, potential, development.

Метою статті є удосконалення теоретико-методичних підходів до формування механізму державної інноваційно-інвестиційної політики промислових регіонів країни шляхом розробки концептуальної моделі інституціонально-економічного розвитку регіональної економіки.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Особливої гостроти в реалізації завдання економічного розвитку промислового регіону набули два аспекти: з одного боку, випереджальне скорочення інвестицій і затребування інноваційних технологій, з іншого — посилення диференціації економічного потенціалу регіональних економічних систем країни. Обидва вони проявляються в наростанні негативних соціально-економічних наслідків для економіки в цілому. В зв'язку з цим актуальним та об'єктивно необхідним є наукова розробка реальної переорієнтації інноваційно-інвестиційного процесу на завдання економічного зростання кожного промислового регіону України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання регуляторної політики в сфері регіонального економічного розвитку промислових комплексів досліджувалися українськими науковцями, серед них: О.І. Амоша, І.К. Бистряков, В. М. Геєць, С. Ф. Покропивний, М. Г. Ступень, М. Г. Чумаченко, О. В. Царенко та ін. У роботах Дж. Гелбрейта, Дж. Кейнса, А. Лаффера, К. Маркса, Е. Хансена та ін. закладено новітні форми і методи ведення конкурентної боротьби, обґрунтовано закономірності інноваційної моделі розвитку регіонів в умовах ринкової організації промислового виробництва. Проте, незважаючи на значну кількість проведених досліджень, проблематика формування державної інноваційно-інвестиційної політики у промислових регіонах України перебуває лише на початковому етапі. Так, існує нагальна потреба у розробленні теоретико-методологічних підходів щодо формування ефективної державної інноваційно-інвестиційної політики в контексті соціально-економічного зростання промислових регіонів країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

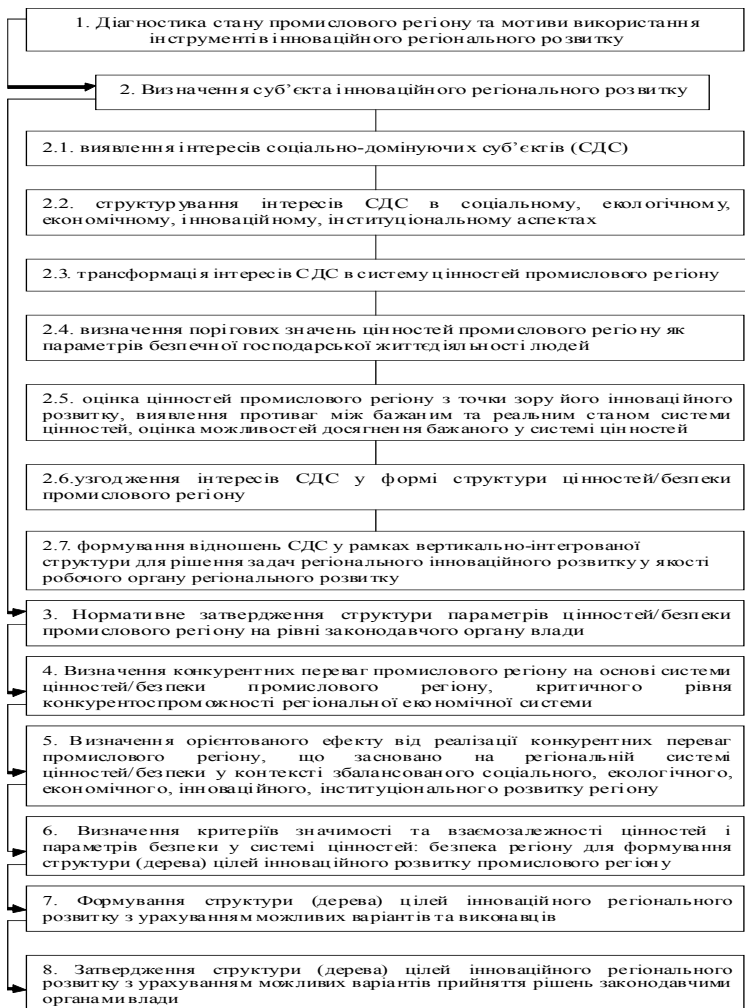
У даний час поєднання державних і регіональних інтересів забезпечується за рахунок стійкості й позитивної динаміки економічної сфери і визначається такими чинниками, як: власне економічні, природно-географічні, політичні, соціальні, правові. З державних важелів дії на економічну сферу можна виділити наступні: нормативно-правове регулювання економічних процесів і державний контроль за дотриманням законності; створення умов для діяльності господарюючих суб'єктів і забезпечення свободи підприємництва; безпосередня участь в економічних відносинах, управлінні державною власністю; забезпечення соціальних аспектів, життєдіяльності, гарантії і стимулювання праці громадян і їх науково-технічної творчості; держпідтримка галузей, виробництв, господарюючих суб'єктів.

Активна політика регулювання регіонального розвитку проводилася і в радянський період, коли централізоване державне управління здійснювалося переважно по окремих галузях регіональної економіки (союзними і республіканськими міністерствами і відомствами). Тепер держава прагне будувати відносини з регіонами як з цілісними економічними суб'єктами, і ці відносини здійснюються, головним чином, у фінансовій сфері (переліки податків, міжбюджетні трансферти, прями витрати державного бюджету в регіоні тощо).

Політика держави по відношенню до регіонів виконує двояку роль: з одного боку, вона синтезує діяльність регіонів своїх комплексних об'єктів; з другого боку, висуває свої вимоги до основних напрямів національної економічної і соціальної політики. Це виражається в двох рівнях державної політики: державної і регіональної (субдержавної) [1, с. 29].

Не дивлячись на прийняті в країні законодавчі акти, що регламентують сферу інноваційно-інвестиційних відносин у регіонах, сам процес їх розвитку перманентно припускає розробку перспективних підходів до моделювання економічних умов забезпечення розвитку регіональної економіки як адміністративно-правового, так і ринково-інституційного характеру.

Початковим уявленням для розробки моделі інноваційно-інвестиційного розвитку промислового регіону виступає формування мети як бажаного стану регіону, що відображає волю керівника регіональним розвитком суб'єкта і має певний термін існування. Особлива властивість таких систем, як промисловий регіон, виявляється, перш за все, у тому, що вони цілеорієнтовані, причому цілі їх розвитку не завжди зумовлені технологічними властивостями виробничо-технічних систем, що є їх складовими частинами. Процес завдання мети визначає цілепокладання. Останнє для регіональної системи настільки важливе при управлінні розвитком промислового регіону, що змістом самого процесу управління даним видом систем можна рахувати цілепокладання і контроль за виконання цільових завдань.

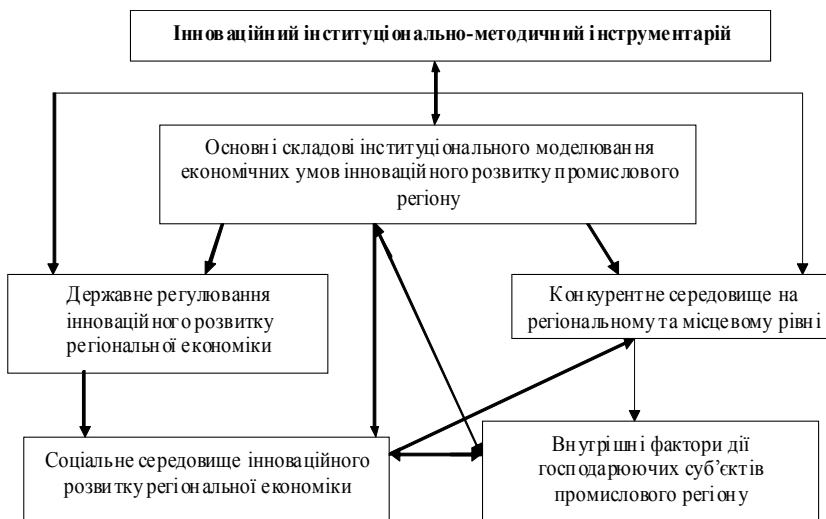

Рис. 1. Етапи побудови механізму цілепокладання інноваційного регіонального розвитку (авторська пропозиція)

Узагальнюючи висновки вітчизняних дослідників, що аналізують процеси і результати розробки концепцій і програм розвитку регіонів, автор виділяє наступні аспекти, що є значимі для розробки моделі інноваційно-інвестиційного розвитку промислового регіону: мотивація застосування інструментів регіонального розвитку; виявлення суб'єкта регіонального розвитку з урахуванням необхідності досягнення оптимальних інтересів у рамках суб'єкта регіону; трансформація інтересів у конкурентні переваги; визначення соціального, екологічного, економічного та інституціонального ефекту від реалізації конкурентних переваг регіону; визначення порогових значень цінностей для встановлення параметрів безпечної господарської життєдіяльності людей регіону, критичного рівня конкурентоспроможності промислового регіону; формування структури (дерева) цілей на основі системи цінностей і безпеки регіону.

Мотивацією застосування інструментів регіонального розвитку виступають внутрішні й зовнішні умови господарської життєдіяльності промислового регіону. Мотивацію для застосування інструментів регіонального розвитку мають регіональні органи влади, регіональні бізнес-структури, зацікавлені суспільні групи, населення регіону [4].

Основним мотивом регіонального розвитку в біль-

Рис. 2. Концептуальна модель інноваційного інституційно-економічного розвитку регіональної економіки для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності у регіонах (власна розробка)

шості промислових регіонів України вважають необхідність підвищення якості життя населення, зростання інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності регіону тощо. Для органів влади регіону показовим є наприклад, положення регіону щодо регіонів-конкурентів України, динаміка використання валового регіонального продукту.

При трансформації системи цінностей у систему цілей стратегічний менеджмент припускає використовувати SMART-принцип. Згідно цьому принципу цілі повинні бути: конкретними, узгодженими, мають бути вимірними (з місією регіону; між собою; з тими, кому належить їх виконувати), досяжними, визначеними у часі.

Нами розроблена структурно-логічна схема побудови механізму цілепокладання регіонального розвитку, що враховує тенденції і практику розвитку територіальних утворень (рис. 1).

Наведена схема уможливує виокремлення сукупності основних системоутворювальних складових, що безпосередньо впливають на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів промислового регіону. Базуючись на основних положеннях цієї моделі, автор вбачає можливість розробити концептуальну модель інноваційного інституційно-економічного розвитку регіональної економіки для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності у регіональних економічних системах, яка наведена на рис. 2. Пропонована модель розкриває основні системоутворювальні складові, що безпосередньо впливають на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів промислового регіону. При цьому особливу увагу приділяється ступеню державного втручання в процеси забезпечення інноваційного соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою активізації програмно-цільового управління, що дає імпульс внутрішнім чинникам розвитку, які викликають кумулятивний процес.

Задача держави в умовах ринкової трансформації полягає, перш за все, в тому, щоб ефективно направляти стимули економічних агентів. Досягти цього можна при функціонуванні адекватної економічної структури

правової системи, ефективному податковому адмініструванні, чітко налагоджених державного обліку і звітності, відпрацьованому інформаційному забезпеченні, дієвої системи ресурсного і майнового забезпечення [2].

Формування інноваційно-інвестиційного розвитку промислового регіону вимагає вибору відповідного інституційно-методичного інструментарію, направлено на забезпечення спрощеного порядку реєстрації малих підприємств за допомогою використання одночасно всіх служб (принцип "єдиного вікна"): управління системи оподаткування; забезпечення рівня податкового тягара; створення дієвої системи страхування тощо.

Реалізація пропонованої концептуальної моделі інноваційно-інвестиційного регулювання розвитку регіональної економіки припускає формування кон-

курентного і соціального середовища на регіональному або місцевому рівнях, що включають інвестиційну і податкову політику, правову базу, процеси диверсифікації діяльності підприємств тощо. Конкурентне середовище органічно ув'язується з соціальним середовищем. Останнє покликане орієнтувати органи державної влади на задоволення соціальних потреб населення як чинника підвищення якості життя і ефективності суспільного виробництва. Зокрема, потрібне особливе соціально-культурне середовище, що дозволяє досягати згоди провідних соціальних груп з приводу цілей розвитку регіону і способів їх досягнення [5].

Нарешті, в моделюванні економічних умов забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку регіональної економіки важливе значення мають чинники дії господарюючих суб'єктів регіону. На нашу думку, ключова задача тут полягає в повному включенні, перш за все, таких механізмів мотивації трудової активності працівників підприємств, як участь персоналу в управлінні власністю, в прибутку, в управлінні підприємством. При управлінні власністю на перший план виходять питання стратегії підприємств, управління її активами, маркетинговою політикою тощо. При управлінні виробництвом увага повинна зосереджуватися на проблемах технічного, технологічного та організаційного характеру наявності необхідної інноваційної інфраструктури, а також на соціальних проблемах. По суті, пропована модель містить конкретні дії щодо реалізації перспективних підходів у соціально-економічному розвитку регіонів, до певної міри відображає і визначає потребу економічної практики і реального життя в активізації економічного зростання.

Очевидно, що основним соціально-домінуючим суб'єктом регіонального розвитку повинні виступати органи виконавчої і законодавчої влади регіону. Відповідальність за розвиток промислового регіону лягає саме на виконавчу і законодавчу владу. Причому ініціативи щодо розвитку регіону більшою мірою виходять від органів виконавчої влади. Законодавча влада в регіонах

України, як правило, нормативно закріплює ініціативи виконавчої влади [6].

Предметом державної регіональної політики є територіальні проблеми національної економіки (включаючи міжрегіональні), відношення центру з суб'єктами держави, комплексне регулювання чинників і зв'язків, що впливають на соціально-економічне положення регіонів. Предметом регіональної політики є просторова організація усередині регіону (поліпшення транспортної доступності, забезпечення населення продовольством, енергією тощо), регулювання відносин суб'єктів держави з органами місцевого самоврядування (муніципальними утвореннями) [7].

Відомі об'єктивні відмінності стартових умов і відмінності в економічній політиці регіональних властей зумовлюють нерівномірне здійснення економічної реформи в різних регіонах. На початковому етапі виявилися чотири основні моделі економічної політики регіональних властей: 1) збільшення регіональних доходів шляхом форсування експорту з урахуванням великих відмінностей внутрішніх і світових цін; 2) завоювання для свого регіону особливих пільг і преференцій (податкові пільги, субсидії, інвестиції, трансферти з державного бюджету тощо); 3) збереження істотних елементів адміністративно-планової економіки (дотування збиткового виробництва); 4) контроль за цінами, нормований розподіл продукції і обмеження її вивозу тощо).

Неминуча і необхідна регіональна різноманітність економічних перетворень, що припускає підтримку в перехідному періоді соціально-економічної стабільності в кожному регіоні, зумовлює обмеження на послідовність, терміни й інтенсивність здійснення заходів реформи. Це, зокрема, відноситься до реформування в регіонах ЖКХ, громадського транспорту, розвитку приватної освіти і охорони здоров'я, фінансового ринку. Звичайно, швидкість реформування в регіонах не може бути однаковою. По окремих напрямках реформи з'являються регіони-лідери і регіони-аутсайди. Важливо, щоб реформи в регіонах рухалися в одному, а не в протилежних напрямках. Державна регіональна політика повинна гармонізувати процес реформування на всьому економічному просторі країни [3, с. 53; 225].

Визначено, що макроекономічні регулятори регіонального розвитку — це засоби дії на поведінку економічних суб'єктів на певних територіях, диференційовані по регіонах параметри і умови загальнодержавної податкової, кредитної інвестиційної, цінової, соціальної і інших політик. Промислові регіони України багато в чому відрізняються один від одного, що зумовлює доцільність регіональної диференціації макроекономічних регуляторів у цілях компенсації несприятливих регіональних чинників і стимулювання використання сприятливих чинників. При цьому важливо не порушувати єдність загальноукраїнського ринку, не підсилювати нерівності умов для економічних суб'єктів у різних регіонах, не створювати невідповідні переваги одним регіонам за рахунок і в збиток іншим регіонам [4].

Слід підтримати думку економістів, які вважають, що для запобігання відпливу фінансових коштів з регіонів необхідно змінити порядок сплати податків філіа-

лами центральних банків у регіонах, щоб вони сплачувалися за місцем діяльності філіалів, а не до Києва; що необхідна система фінансових організаційних заходів з розширення кредитування регіональними банками реального сектора економіки, для чого потрібно: узаконити участь виконавських органів суб'єктів держави в ухваленні рішень про відкриття в регіонах філіалів банків і нових кредитних організацій; законодавчо регламентувати всю банківську діяльність (види і умови послуг, що надаються; способи гарантування вкладників від ризиків і ін.); організувати ефективну державну систему обов'язкового страхування внесків; підсилити контроль регіональних органів за діяльністю фінансово-кредитних установ на території регіону; понизити ставку обов'язкового резервування фінансових коштів регіональних банків, збільшивши тим самим кредитні ресурси банків.

Необхідна організаційна, правова, інформаційна підтримка державою регіонів, особливо тих видів діяльності, в яких компетенція регіональних властей обмежена законом (зовнішньоекономічна тощо) [5, с. 148]. Так, держава надає регіонам допомогу у встановленні контактів із зовнішньоторговельними партнерами та іноземними інвесторами в отриманні міжнародних кредитів, в розповсюдженні регіональних цінних паперів на світових фінансових ринках, у включенні регіонів у міжнародні програми і проекти технічного сприяння. У цих випадках Уряд України виступає учасником і гарантом відповідних угод.

У цілому, сучасний стан системи державного регулювання інноваційно-інвестиційного регіонального розвитку не виправдовує очікування як державних, так і регіональних органів влади. Звідси необхідність зміцнення системності (комплексності) рішення поставлених цілей, вдосконалення найважливіших блоків системи (цільового, нормативно-правового, інституціонального, інструментального тощо), регіональна економічна політика (надалі — РЕП) повинна активніше виконувати роль інтегруючого ядра системи державного регулювання.

Процес реформування РЕП повинен забезпечувати спадкоємність політики, що проводиться; адекватне реагування на політичні, соціальні й економічні зміни; послідовне просування в здійсненні цілей стратегії територіального розвитку і регіональної політики [3, с. 213].

У правовій сфері особливо актуальним є ухвалення закону про основи державного регулювання територіального розвитку або про основи регіональної політики з відповідним набором законів і правових актів по основних напрямках РЕП, поправок в чинному законодавстві, що знімають суперечності між державним і регіональним законодавством. Підготовка окремих законів і пакетів законів повинна орієнтуватися на розроблену схему (структуру) формованого правового простору і заповнювати його в певній послідовності.

У сфері організації регіонального регулювання важливо чіткіше розподіляти функції між державними органами [4, с. 227]. Доцільно, за досвідом інших країн, створити постійну комісію (комітет) на чолі з Головою Уряду України по координації діяльності міністерств і відомств щодо регіонального регулювання, підсилити

вертикаль держуправління, координацію діяльності державних служб в регіонах і їх співпраця з асоціаціями економічної взаємодії [6].

Необхідно добитися стабільності в структурі й функціях державних органів, відповідальних за територіальний і інноваційно-інвестиційний регіональний розвиток, відновити і розширити мережу дослідницьких, проектно-експертних і консультативних організацій, що спеціалізуються на регіональних проблемах. Отже, регіональна економіка і вся інноваційно-інвестиційна діяльність промислових регіонів повинна бути результативною, а для цього необхідно, щоб була ефективною сама регіональна політика. Тому, з огляду на зазначене, автор пропонує наступні вимоги:

— державну підтримку регіонів необхідно орієнтувати більшою мірою на стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів, ніж на просте заповнення бракуючих бюджетних витрат;

— підсилити пряме адресне державне регулювання регіонального розвитку за допомогою інвестицій, дотацій, субвенцій на конкретні інноваційні об'єкти економіки і соціальної сфери регіонів переважно на сумісній основі (державна, регіон, місцеве самоврядування) у поєднанні з механізмами державних гарантій, цільового кредитування тощо;

— підсилити увагу регіональних і місцевих органів до питань організації відтворення трудових, капітальних, природних, організаційних і науково-технічних ресурсів, створенню інституційних умов для ефективного підприємництва;

— підвищити відповідальність державних та регіональних органів за виконання Конституції України, державних законів, інших нормативних актів, що визначають правове поле регіональної інноваційно-інвестиційної політики тощо.

Вдосконалення регіональної інноваційно-інвестиційної політики, підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме відродженню і динамічному розвитку економіки нашої країни.

При цьому слід зазначити, що світовий досвід свідчить про зростаючу роль держави у всіх сферах життя сучасного суспільства. В той же час в Україні ще не склався здібний до самоорганізації ринок, неприпустимо ослаблено і дію держави на всі визначальні життєдіяльності суспільства процеси і господарські системи [7]. Це стало головною причиною системної кризи економіки і нездатності швидкого подолання кризової ситуації.

Державна особливо повинна істотно підсилити свою відповідальність і підвищити ефективність своєї дії в таких традиційних сферах суспільного життя, як управління, соціальна, освіта, фундаментальна наука, оборона, екологія тощо. Основною задачею регіональних органів державної влади і управління є забезпечення ефективного функціонування і розвитку інноваційної та соціальної сфери на території. Поглиблення розриву в рівні економічного розвитку і життя населення регіонів України, неможливість подолання цього розриву за допомогою бюджетних трансфертів свідчать про необхідність істотного вдосконалення всієї систе-

ми регіональної інноваційно-інвестиційної політики України.

Справедливою є думка економістів про те, що вдосконалення регіональної інноваційно-інвестиційної політики повинне здійснюватися цілеспрямовано і погоджено, спільними зусиллями державних і регіональних органів державної влади. Вдосконалення бюджетної, цінової, митної, податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної і інноваційної, соціальної політики не повинне мати ізолюваний, відомчий характер, а повинно бути направлене на досягнення головної задачі — підвищення рівня і якості життя населення країни. При цьому необхідно використовувати і позитивний вітчизняний, і прогресивний зарубіжний досвід ефективною державної регіональної інноваційно-інвестиційної політики.

ВИСНОВОК

Таким чином, проведене дослідження дає змогу обґрунтувати механізм інноваційного зростання промислового регіону як комплексної процедури державного управління, що включає наявність науково-технічного, освітнього, промислового потенціалу, створення інноваційно-інвестиційної інфраструктури, пріоритети сталого розвитку промислових регіонів. Тобто, з огляду на зазначене, етапним явищем на шляху реалізації державної інноваційно-інвестиційної політики є розроблення дієвих механізмів інституціональних та інноваційних трансформацій через визначення пріоритетних напрямів стратегії управління інноваціями в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки за допомогою розв'язання нормативно-правових, соціально-економічних, екологічних, науково-технічних проблем регіональних економічних систем.

Література:

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. — 2005. — № 6. — С. 28—32.
2. Бистряков І.К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / І.К. Бистряков, Л.Г. Чернюк. — К.: РВПС України НАН України, 2006. — 56 с.
3. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
4. Классики кейнсианства: в 2-х т. Т. II. Экономические циклы и национальный доход. Ч. III-IV / Э.Хансен. Сост.: А.Г. Худокормов. — М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1997. — 431 с.
5. Покропивний С.Ф. Регулювання територіального розвитку: стратегія і ефективність / С.Ф. Покропивний, В.М. Колот. — К.: КНЕУ, 2003. — 352 с.
6. Царенко О.В. Методологічні основи формування конкурентних переваг галузей промислового комплексу регіонів країни / О.В. Царенко // Національне господарство України: теорія і практика управління: [зб. наук. пр.]. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 36—43.
7. Чумаченко Н.Г. Роль инноваций в экономическом развитии Украины / Н.Г. Чумаченко, Л.Н. Саломатина // Экономика промышленности. — 2003. — № 1. — С. 102—108.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2010 р.